

ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІФУ: МІФЕМА І МІФОЛОГЕМА

Тривалий час тенденція до диференціації понять міфема і міфологема не спостерігалась у літературознавстві. Тут необхідно зазначити, що попри тривалість використання цих термінів літературознавцями, чітке термінологічне розмежування було зроблено лише авторами “Лексикону загального та порівняльного літературознавства”. (2017 р.) У цій праці під міфемою пропонується розуміти “використання в літературі імен, реалій та фактів міфологічної генези. Мета такого використання – викликати певні асоціації алюзії” [6, 335]. Так, О. Козлов ототожнює ці терміни: «МІФЕМА, МІФОЛОГЕМА – англ. – *mytheme* – термін міфологіч. критики, що позначає запозичення у міфу мотиву, теми чи її частини і відтворення у більш пізніх фольклорних і літературних творах» [1, 236].

Термін «міфема» доцільно використовувати лише тоді, коли зустрічаємо номінативне позначення певної міфологічної ситуації, деталі які генетично пов'язані з конкретною міфологічною оповідкою. Найчастіше міфемами виступають персоніфіковані згадування міфологічних персонажів (антропоніми) чи просторові позначення (топоніми). Актуалізація внутрішньої форми міфема відбувається через можливі читацькі уявлення, асоціації, фантазії. Міфема надається для виконання функціональної ролі алюзії та ремінісценції, коли антропоніми чи реаліоніми є загальновідомими й такими, що мають потенціал асоціативного пригадування [7, с. 131]. Ширшою у вживанні та багатшою за змістом і структурою є міфологема. Вона відтворює та деталізує конкретну сюжетну модель, що була створена в античній міфології. Проте варто зауважити, що уявлення про міфологема не обов'язково повинно зводитись до її зв'язків із сюжетом. Міфологема має характер узагальнення, що може призвести до уподібнення чи уособлення, до створення нової метафори чи симфори. Міфологема може бути реалізованою не лише у структурних межах сюжету, а й на рівні інших структурних елементів літературного твору. Принципова різниця між міфемою і міфологемою полягає в структурно-функціональних особливостях. Міфема і міфологема співвідносяться як фрагмент і ціле. Сама по собі міфема позбавлена глибинного функціонального змісту, її використання у тексті літературного твору часто носить службово-автоматичний характер. Вона завжди є частиною чогось більшого та важливішого. Можливою мотивацією звернення до міфема з боку автора новітньої літератури є прагнення економії мовленнєвих засобів, витрат мінімально необхідних вербальних одиниць задля досягнення максимально можливої естетичної мети. Міфологема у поетичному творі стає одночасно доцентровою та відцентровою силою, що невпинно імпульсує розгортання ліричного сюжету чи художнього образу. Міфема не оточена широким асоціативним полем. У порівнянні з міфологемою міфема вужча за семантичними розгалуженнями та обсягами. Тому міфема може розумітись лише як номінативна одиниця, а міфологема – як структурно-функціональна [7, с. 131].

На сьогоднішній день відзначаються «розпливчастість формулювань, що стосуються суті міфологеми, і труднощі, що виникають при спробі сформулювати несуперечливе і вичерпне визначення міфологеми» [8, с. 180]. Безліч варіантів вживання терміна «міфологема» можна умовно розділити на три групи: уявлення про міфологема як про синонім архетипу (Т.В. Бовсуновська), розгляд міфологеми як мінімальна структурної одиниці міфу, «атома міфу» (С.Ю. Гуцол) і розуміння міфологеми як конкретного втілення архетипу (Ю.В. Вишницький, В.А. Маслова, С.А. Лінченко, А.С. Циганков, Ю.А. Іванова, О.В. Коляда).

Вважаємо, що відсутність чіткої диференціації цих понять робить літературознавчий аналіз дещо грубим, позбавленим термінологічної точності. Тому мінімальною структурною одиницею, що позначає присутність античної міфології у текстах, услід за К. Леві-Стросом, варто вважати міфему. Під міфемою вони розуміють «використання у літературі імен, реалій та фактів міфологічної генези. Мета такого використання – викликати певні асоціації-алюзії» [2, 335]. Міфологема ж визначається як «чітка наявність у літературному творі міфологічного

загальновідомого сюжету, сюжетної схеми або мотиву. Тобто міфологемою називається така присутність міфу у творі, яка структурує його. Найчіткішими і найяскравішими втіленнями міфологеми можна вважати традиційні сюжети міфологічної генези» [3, 338]. Отже, термін міфема доцільно використовувати лише тоді, коли зустрічаємо номінативне позначення певного міфологічного персонажа чи деталі, які нерозривно пов'язані з конкретною міфологічною оповідкою.

Завдяки читацькій уяві, асоціаціям та фантазії відбувається розкриття внутрішньої форми міфема. Міфема є елементарною структурною часткою, що номінативно позначає міфологічну ситуацію чи її учасників. Найчастіше міфемами виступають персоніфіковані згадування міфологічних персонажів (антропоніми) чи просторові позначення (топоніми). Міфологема ж є ширшою і багатшою за змістом і структурою.

Міфологема відтворює та деталізує конкретні образні чи сюжетні моделі, що були утворені в античній міфології. Словесно-номінативні позначення міфів «з одного боку слугують «будівельним матеріалом», оформлюють поряд зі словами та словосполученнями зміст тексту, звільнюють адресанта від необхідності вигадувати інші словесні формули. З іншого боку, ці запозичення виконують естетичні функції, підвищують експресивно-емоційну виразність висловлювання» [4, 178]. Проте варто зауважити, що поняття про міфологема не обов'язково зводиться до сюжетних уявлень. Поряд з цим міфологема має характер узагальнення, що може призвести до уподібнення чи уособлення, до створення нової метафори чи симфори. Міфологема може бути реалізованою не лише у структурних межах сюжету, але й на рівні інших структурних елементів літературного твору: «Художня форма успадкувала від міфа і конкретно-чуттєвий засіб узагальнення, і сам синкретизм, і безліч конкретних «міфологем», перетворених потім на літературні сюжети, поетичні метафори (тропи), образи героїв і т.і.» [5, 222]. Міфема і міфологема співвідносяться як фрагмент і ціле. Сама по собі міфема позбавлена глибинного функціонального змісту, її використання у тексті літературного твору часто носить механічний характер. Міфема завжди є частиною чогось більшого та важливішого.

Таким чином активне використання міфем і міфологем у тексті одночасно посилює динаміку інтертекстуальних зв'язків.

Список використаної літератури

1. Мифологический словарь / Гл. ред. Е. М. Мелетинский. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 672 с.
2. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.
3. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное. – М.: Издательская группа «Прогресс»– «Культура», 1995. – 624 с.
4. Иванов Вяч. Вс. Найдавніші форми людської культури та їх відображення у первісному мистецтві // Всесвіт. – 1976. – № 6. – С. 187–198.
5. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное. – М.: Издательская группа «Прогресс» – «Культура», 1995. – 624 с.
6. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. — 636 с
7. Кобиленко Н. К. ПОНЯТТЯ «МІФЕМА» ТА «МІФОЛОГЕМА» //АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ: Збірник матеріалів XV підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ/За заг. ред. – С. 131.
8. Семенихина М.В. Мифологема как понятие и термин: к вопросу об определении // Перевод. Язык. Культура: материалы VI Междунар. науч.-практ. конф. СПб., 2015. – С. 180-184.

Науковий керівник: д. філол. н., проф. Киченко О.С.